

TÜRKÇEDE TÜMCESEL BELİRTEÇLERİN SÖZ DİZİMSSEL VE SEMANTİK ÖZELLİKLERİ: KONUSUCUYA YÖNELİK BELİRTEÇLER

Melike ÜZÜM*

Öz: Belirteçler, bir eylemin ya da tümcenin göndergesini açıklamaya yardımcı ayrı bir sözcük türü ve sözlüksel ulam olarak kabul edilir. Alan yazınında farklı yaklaşımlarla sınıflandırılan belirteçler, söz dizimsel ve semantik ölçütlerle geniş açılı ve dar açılı belirteçler olmak üzere ikiye ayrılırlar. Geniş açılıyla tümcenin tamamını kapsamına alan belirteçler, tümcesel belirteç olarak adlandırılır ve tümceye kanıtsal, tutumsal, söz-eylem, bilgisel vb. anlamlar ekler. Bu çalışmada; Türkçedeki tümcesel belirteçlerin söz dizimsel ve semantik özellikleri Türkçenin bilgi yapısı çerçevesinde incelenmiş, örneklerde belirlendiği kadarıyla farklı belirteç türlerinin kapsama alanlarına göre hiyerarşik dizimleri değerlendirilmiştir. İncelenen örnekler Türkçe Ulusal Derlemi'nden alınmıştır.

Anahtar sözcükler: söz dizimi, semantik, tümcesel belirteç, kapsam, hiyerarşik sıralama.

Syntactic and Semantic Features of Sentential Adverbs in Turkish: Speaker Oriented Adverbs

Abstract: Adverbs are considered to be a specific word class and lexical category that helps explain the referent of a verb or sentence. With respect to syntactic and semantic criteria, adverbs classified with different approaches in the literature are divided in two as wide or narrow scope. They are called sentential adverbs when scope over the entire sentence with a wide scope and they mark evidential, attitudinal, speech-act, epistemic, etc. meaning in a sentence. In this study, the syntactic and semantic features of sentential adverbs in Turkish are analyzed in terms of the information structure of Turkish. In addition, the hierarchical order of different types of adverbs by scope are included in the analysis, as determined in the example. The samples included in the analysis were taken from the Turkish National Corpus.

Key words: syntax, semantic, sentential adverbs, scope, hierarchical order.

1. Giriş

Belirteçler; kapsamlı bir değerlendirmeye başka bir belirtecin, sıfatın, eylemin ya da tümcenin göndergesini açıklamaya yardımcı sözcükler ya da sözcük grupları olarak tanımlanır (Korkmaz 2009; Turan 1998¹; Göksel ve Kerlake 2005; Ergin 2009; Erdem ve Sarı 2010)². Semantik ve söz dizimsel özelliklerine göre kendi içinde farklılık gösteren bu unsurlar, alan yazınında ayrı bir dilbilgisel ulam olarak değerlendirilir: *ad*, *sıfat*, *belirteç* (ya da *zarf*) vb. (bk. Atabay vd. 1983: 22; İmer vd. 2011: 230).³

* Dr., Humboldt Misafir Öğretim Üyesi, Johannes Gutenberg Üniversitesi Türkoloji Bölümü, Mainz/ALMANYA, Başkent Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, E-posta: melikeuzum@gmail.com, ORCID NO: 0000-0002-2338-8066.

¹ Eylemsileri ayrı kabul eder ve bunlara belirteçlerin eylemsileri nitelene işlevini de ekler (Turan 1998: 302).

² Banguoğlu “fiillerin ve sıfatların önüne gelerek” şeklinde belirterek daha dar çerçevede tanımlar (1936: 371)

³ Yapısal olarak belirteçler çok geniş alanı içine alır ve tekrar grupları, son çekim edatları, sıfat-fiiller gibi birçok yapı belirteç işlevini üstlenebilir (Turan 1998: 303).

Türkçede belirteçler, genellikle *niteleme* ve *durum belirteçleri* ya da *tarz belirteçleri* ayrımlarıyla ele alınır (Atabay vd. 1983: 99-114; Korkmaz 2009: 499-517). Bu çalışmada, belirtecin etki alanı, diğer bir ifadeyle kapsamı ölçüt olarak kabul edilerek; *yüklemcil belirteçler* (predicational adverbs) ana başlığı altında, *tümcesel belirteçler* (sentential, higher) ve *öbeğe*⁴ ya da *eyleme yönelik belirteçler* (lower, verb-related) şeklinde ikiye ayrılarak ele alınmıştır. Tümcesel terimi tümceyi geniş açıyla kapsamına (wide scope) alan (*muhtemelen, kesinlikle, sanırım, özetle* vb.) ve tümcenin anlamına etki eden, eyleme yönelik olarak değerlendirilen *tarz belirteci* terimi ise kendinden sonraki unsuru kapsamına alarak dar açıyla (narrow scope) niteleme işlevine sahip belirteçler için kullanılmıştır.

Tümcenin tamamını kapsamına alan tümcesel belirteçler, tümcede *kanıtsallık* (bilginin kaynağı), *tutum*, *edim*, *aktarım* gibi anlamları işaretler (bk. Fantidou-Trouki 1993). Ayrıca, tümcenin bilgi yapısıyla ilişkili olarak konuşucunun önermeye yönelik yaklaşımını bildirmek için de kullanılırlar (Nuyts 2000). Belirteçlerin etki alanlarına bakıldığında, tümcesel belirteçlerin söz diziminde belirli bir hiyerarşiye bağlı oldukları ancak tümceyi kapsayacak pozisyonlarda kullanılabildikleri, tarz belirteçlerinin ise nitelediği unsura göre belirli pozisyonlarda yer alabileceği görülür (Cinque 1999; Ernst 2004). Bağımsız bir dizilim özelliğine sahip gibi görünen tümcesel belirteçlerin söz dizimindeki pozisyonu ile ilgili de belirli kısıtlamalar vardır, aksi takdirde dilbilgisel olarak doğru bir tümce olsa bile anlam belirsizliği ortaya çıkabilir. Farklı dizilimlerden kaynaklanan anlam belirsizliğini en aza indirmek için yazı dilinde virgül, konuşma dilinde ise virgül tonlamasından (comma intonation) yararlanılır (bk. Güneş 2014; Potts 2005). Konuşucu için diğer bir seçenek ise söz dizimsel seçimdir.

Alan yazınında belirteçlerin sınıflandırılması, semantik özellikleri, niteleme işlevleri gibi konular farklı yaklaşımlarla ele alınmış, ancak Türkçede belirteçlerin tümcedeki etki alanı, bu etki alanına bağlı kullanım farklılıkları, tümcesel belirteç olarak kullanımları ve tümcesel belirteçlerin söz dizimsel özellikleri üzerinde durulmamıştır. Bu nedenle alana katkı sağlamak amacıyla, araştırmada şu sorulara odaklanılmıştır: Tümcesel belirteçlerin ortak özellikleri nedir? Söz diziminde hangi pozisyonlarda kullanılır? Bilgi yapısı açısından tümcesel belirteçlerin konumunu kısıtlayıcı ölçütler var mıdır? Öbeğe yönelik kullanılan belirteçleri tümcesel belirteçlerden ayıran özellikler nelerdir? Farklı türde belirteçler aynı tümcede yer aldığı nasıl bir hiyerarşik dizilim görülür? Bu çerçevede, tümcesel belirteçlerin söz dizimsel özellikleri ve etki alanı (kapsamı) korpus temelli olarak incelenmiş, söz diziminde bilgi yapısının rolü ve belirtecin pozisyonunun sözlüksel anlamına etkisi kullanım örnekleri üzerinden açıklanmıştır. Ayrıca farklı kapsama alanına sahip belirteçlerin hiyerarşik dizilimine de örneklerde rastlandığı kadarıyla yer verilmiştir. Belirteçlerin sözlükbirim olarak tanımlanmasıyla ilgili tartışmalar kapsam dışında bırakılmış, ayrı bir inceleme konusu olarak değerlendirilmiştir.

2. Yöntem

Çalışmada, *tümcesel belirteç* ve *eyleme yönelik belirteçler* karşılaştırılarak, tümcenin tamamını kapsamına alan belirteçlerin özellikleri derlem temelli olarak incelenmiştir.

⁴ Bazı belirteçler eylem öbeği dışındaki öbekleri de nitelemektedir, bu nedenle düşük kapsama alanına sahip bu belirteçlerle ilgili açıklamalarda “öbeği niteleme işlevi” şeklinde kullanılmıştır.

Teorik çerçevenin oluşturulmasında; tümcesel belirteçlerin özellikleriyle ilgili Ifantidou-Trouki'nin (1993) ve Maienborn ile Schafer'in (2011) tespitleri değerlendirilmiş, Türkçenin bilgi yapısı hakkında İşsever (2000), Aksan (2002), Göksel ve Özsoy'un (1998) çalışmalarına başvurulmuş, yüklem sonrası kullanımları açıklamada ise Erguvanlı (1984), Erdal (1999) ve Kornfilt'in (1997) görüşlerinden faydalanılmıştır.

Örnekleme alanı günümüz Türkçesinin farklı metin türlerine erişim imkânı sağlayan *Türkçe Ulusal Derlemi* (TUD) olarak belirlenmiştir (Aksan vd. 2012). İnceleme, tümcesel belirteç türlerinden; *kanitsal belirteçler* (belli, besbelli, apaçık, açıkça vb.), *bilgisel belirteçler* (belki, galiba, sanırım, muhtemelen vb.), *tutumsal belirteçler* (maalesef, şükür vb.) ve *söz-eylem belirteçleriyle* (açıkçası, özetle, basitçe, aslında vb.) sınırlandırılmıştır. Bu ulamlar altında *özetle*, *basitçe*, *açıkçası*, *maalesef*, *açıkça*, *muhtemelen* ve *belki* belirteçlerinin kullanımları incelenmiş, *surf*, *bile aslında* gibi farklı türdeki belirteçlerle birlikte kullanımlarında ortaya çıkan hiyerarşik dizilim karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

3. Kuramsal Çerçeve

Alan yazınında belirteçlerin farklı şekillerde sınıflandırılarak genellikle semantik ya da yapısal özellikleri açısından değerlendirildiği görülür. Sınıflandırmalarda başka bir ölçüt ise belirtecin tümcedeki etki alanını temel alan işlevidir. Belirteçler işlev alanlarına göre *tümcesel*, *eylem öbeği* ve *niteleme belirteçleri* olarak üçe ayrılır (İmer vd. 2011: 48). Bu sınıflandırma kapsamlarıyla (scope) ve tümcedeki pozisyonlarıyla yakından ilişkilidir. Söz diziminde ortaya çıkan diğer bir durum ise, belirteçlerin kapsama alanlarına dayalı hiyerarşik dizilimleridir. Bu konuda Fransızca, İtalyanca, Çekçe vb. dillerden hareketle tümcedeki pozisyonları, pozisyona bağlı kapsama alanı ve belirteçler arasındaki hiyerarşik dizilim açısından farklı görüşler vardır (Cinque 1999; Ernst 2004; Biskup 2009).

Semantik açıdan *tarz* ve *tümcesel belirteçleri* birbirinden ayıran temel ölçüt tarz belirteçlerinin niteledikleri eylemle anlam ilişkisidir (Ifantidou-Trouki 1993: 79; Maienborn ve Schafer 2011: 1407). Alan yazınında bu ölçüte göre belirteçler ikiye ayrılır: 1. Farklı pozisyonda anlamsal farklılık göstermeyen belirteçler.; 2. Belirtecin kapsamında semantik içeriğin etkili olduğu türde farklılık gösterenler (Ernst 2007: 1015). Başka bir ifadeyle tümcesel belirteçler kapsamına aldığı yargıyla bir uyum gösterme zorunluluğunda değilken, tarz belirteci olarak kullanımlarında öbekle semantik uyum göstermesi gerekir. Öncelikle bu iki belirteç türünün ayrılması ve buna göre bir tanım önerisi yapılması daha uygun görünmektedir. Bu sınıflandırma için diğer bir ölçüt ise kapsama alanıdır. Tümcesel belirteçler tümcenin tamamını kapsamına alırken tarz belirteçleri öbeğe yöneliktir.

Türkçe alan yazınında ise genellikle belirteçlerin semantik özelliklerine, işlevlerine, tarz belirteçlerinin tümcedeki pozisyonlarına ve söz dizimsel özelliklerine odaklanılmıştır. Bunun temel nedeni Türkçede sıfatlar ve belirteçlerin biçimsel olarak birbirinden ayrılmamasıdır. Bu ayrım, sıfatlara ve adlara gelen belirteç ekleriyle (-CA, -CAInA vb.) ya da söz diziminde niteledikleri unsurlara göre yapılır, sonucunda da sözcük türü belirlenir (Kornfilt 1997: 211; Turan 2012: 165).

Türkçede, belirteçler genel olarak işlev ve anlamları temel alınarak şu şekilde sınıflandırılır:

- Zaman belirteçleri

- Yer, yön belirteçleri
- Ölçü ya da derecelendirme belirteçleri
- Niteleme ve durum ya da tarz belirteçleri
- Gösterme belirteçleri
- Soru Belirteçleri (Banguoğlu 1936: 371- 375; Atabay vd. 1983: 99-114; Korkmaz 2009: 499-512; Ergin 2009:258-262; Karpuz 2013⁵)

Bunlara ek olarak Göksel ve Kerslake (2005) *odaksız belirteçler* (particularizing), *kiplik belirteçler* (modal), *dışlayan belirteçler* (exclusive) türlerini de verir. Göksel ve Kerslake (2005: 209), tarz belirteçlerini ise kendi içinde altı alt ulama ayırırlar: 1. *basit belirteçler*, eylemin hemen önünde yer alan sıfatlar, ikilemeler; 2. *-CA ile türetilmiş ad ya da sıfatlar*; 3. *“öyle, şöyle” gibi gösterimsel belirteçler*; 4. *-(y)LA/ile birliktelik eki almış ad öbeği*, 5. *“gibi” ilgecinin baş olduğu ilgeç öbeği*, 6. *belirteç tümcecikleri*. Tümcesel belirteçlere ayrıca işaret eden Turan (1998: 3-4-305) , belirteçleri anlama dayalı bir kategori kabul eder ve yapısal olarak on ikiye ayırır: *gerçek zarflar* (burası, dün, şimdi vb.), *sıfatlar* (Ali iyi çalıştı vb.), *çekim eklerinin kalıplaşması yoluyla isim soylu olanlar* (günde, aniden, günden güne vb.), *Arapça -an/-en ekiyle Arapça sözcüklerden türetilen belirteçler* (nadiren, hakikaten, ismen vb.), Farsça *-ane* ile türetilen belirteçler (şahane ...), *isim gruplarının çekim eki almasıyla türetilen zarflar* (benim nazarımda ...), *tekrar grupları* (parça parça, ağır ağır vb.), *edatların belirteç işlevinde kullanımı* (belki, meğer vb.), *son çekim edatları* (için, ile vb.), *ulaçlar zarffiller* (konuşarak, görmeden vb.), *sıfat-fiiller* (Eti çok pişmiş sever vb.), *yardımcı cümlelerin zarf görevinde kullanımı* (ki’li tümceler ve şart yan tümceleri). Ancak bu sınıflandırmada belirtecimsi (adverbial) ve belirteçlerin (adverb) birlikte değerlendirilerek bir sözcük türü olarak kabul edilmesine engel bir yaklaşım benimsendiği görülür. Bu çalışmada belirteçler sözlükselleşmiş birimler olarak kabul edilerek bir sözcük türü olarak ele alınmıştır.

3.1. Tümcesel Belirteçlerin Kapsama Alanları ve Tümcedeki Konumları

3.1.1. Kapsama Alanları

Belirteçler kapsama alanlarına göre geniş açılı ya da dar açılı olarak kullanılır. Farklı işlevlerdeki belirteçlerin birlikte kullanımında kapsama alanlarından kaynaklanan hiyerarşik bir dizilim ortaya çıkar (bk. Cinque 1999; Ernst 2004; Maienborn ve Schafer 2011: 1394-1395). Hiyerarşik dizilimde belirtecin kapsama alanı ve belirtecin semantik içeriği birbirleriyle ilişkilidir. Çünkü belirtecin tümceye eklediği anlam ve tümcedeki etki alanı söz dizimindeki yerini de belirler.

Belirtecin kapsamının ve tümcedeki konumunun belirlenmesinde; tümcenin bilgi yapısı, belirtecin tümceye kattığı anlam ve biçim özellikleri birlikte değerlendirilmelidir. Ayrıca ses bilgisel durum da hem odağın belirlenmesinde rol aldığı için hem de anlamı çeşitli şekillerde etkilediği için söz dizimi incelemelerine dahil edilir (bk. Laenzlinger 2015: 207). Ancak bu çalışmada bürünsel özellikler kapsam dışında bırakılmıştır.

Cinque (1999:16) Fransızca ve İtalyancada belirteçlerin kapsamı ve söz dizimindeki konumlarını değerlendirdiği çalışmasında dillerarası bir hiyerarşik dizilim önerir. Bu dizilimde tümcesel belirteçler en geniş etki alanına sahip, vurgusuz yapılar ise en düşük konumdadır. Bu iki uç arasında ise kapsamı dar olan belirteçler (zaman,

⁵ İşlevsel sınıflandırmayı daha ayrıntılı yaparak, alt başlıklarda yapısal sınıflandırma yapmıştır.

yer vb.) ve odaklama (sadece, sırf vb.) belirteçleri yer alır. Ernst (2007: 1009-1010) ise farklı bir yaklaşımla belirteçleri sınırlandırarak *söz-eylem*, *yaklaşım*, *bilgisel*, *özne odaklı* ve *tarz belirteçleri* arasında bir hiyerarşi kurar, bu belirteçler arasında bir sıralama yapılabileceğini ancak diğerleri için birden fazla seçenek olduğunu belirtir: *söz-eylem* (speech-act) > *yaklaşım* (evaluative) > *bilgisel* (epistemic) > *özne odaklı* (subject-oriented) > *tarz* (manner) . Sunulan hiyerarşide, *yüklemcil belirteçler* altında ele alınan *konuşucuya yönelik tümcesel belirteçlerin* ve *eyleme yönelik*⁶ kullanılan *tarz belirteçleri* arasında belirli bir hiyerarşi oluşturulduğu açıkça görülür. Bu iki belirteç türünün karşılaştırılarak incelenmesi tümcesel belirteçlerin gelişimi, semantik özellikleri ve tümcedeki konumları ile ilgili özellikleri tanımlamada temel oluşturur.

3.1.2. Tümcedeki Konumları

Tümcesel belirteçler genel olarak tümce başında kullanılır, tümce sonunda kullanımları ise tartışılan bir konudur (Cinque 1999; Laenzlinger 2002; Biskup 2009). Cinque (1999: 14-15), vurgusuz olmaları durumunda tümce sonunda yer alabileceklerini belirtirken Biskup (2015) odaklı ve vurgulu olarak kullanılacakları görüşünü ortaya koyar. Ayrıca tümce sonu kullanımlarda tümcesel belirteçler için sıralama kuralı ortadan kalkarken diğer belirteçler arasında yine bir hiyerarşi olduğunu belirtir. Tümce içinde ise virgül tonlamasıyla parantez yapıları gibi kullanılabilir (Dehé ve Kavalova 2007: 1-24).

Türkçe üzerinde incelemeler yapan Kornfilt (1997: 202) tarz belirteçlerinden verdiği örneklerle belirteçlerin tümce başında yer almalarıyla ilgili iki ölçüt belirler. Açıklamalarına göre belirteçler ad öbeği olması ya da adların özelliklerinden bazılarını taşıması durumunda tümce başında kullanılabilir: *Erkennen Hasan işe gitti*. Kornfilt'in konuşturma içinde ele aldığı bu belirteçlerin durum eklerini alarak ad özelliklerini kazandıkları ve kendinden sonraki unsuru niteleme işlevini kaybettikleri görülür. Bu sayede tümcede farklı pozisyonlarda kullanılabilir hale gelir: *Hasan erkenden işe gitti/Hasan işe gitti erkenden*. Çünkü “erken” belirteci için beklenen konum eylemin hemen önüdür: *Hasan işe erken gitti*. Durum ekiyle görünür hale getirilen unsur, tümcede farklı konumlara taşınabilmektedir (bk. İşsever 2006: 45-46).⁷

Türkçede yüklem sonrası kullanımlar, Türkçenin söz dizimi ve bilgi yapısı açısından farklı şekillerde açıklanır. Kornfilt (1987: 636, 1997: 206-208), tümce sonu kullanımların çoğunun bir sebebi olduğunu belirterek iki gerekçe sunar. Bunlar; sonradan akla gelen düşünce (afterthought) ve konuşucunun, bağlamdan yola çıkarak alıcının zaten bildiği bilgi olarak düşünmesidir. İkinci durumda konuşucu, alıcının zaten yüklem sonrası gelen bilgiyi paylaştığını varsayar. Bu bilgi konuşmanın arkaplanında vardır. Bu pozisyonadaki unsurların Türkçenin söz dizimi özellikleri gereğince kolaylıkla eksiltilebileceği görüşü kabul edilir (İşsever 2006: 49).

⁶ Maienborn ve Schafer (2011: 1398) eylemle ilgili belirteçleri eylem öbeğinde dar bir kapsama sahip, eylemin göndergesine bağlı olarak tanımlar ve alt ünlara şu şekilde ayırır: *mental yaklaşım belirteçleri* (Ing. *mental-attitude adverbials*) “yüklem tarafından tanımlanan eyleme yönelik kılıcının yaklaşımını tanımlarlar, *tarz belirteçleri* (Ing. *manner adverbials*) “eylemin gerçekleşme tarzını, biçimini belirtir”, derecelendirme belirteçleri (Ing. *degree adverbials*) “bir şeyin ne derecede yapıldığını belirtirler”.

⁷ Adöbekleri özgül (specific) olmaları ve/veya durum eki almaları durumunda çalkalanabilmekte, özgül olmayanlar ise belirli bir pozisyonunda kullanılabilirler. Durum eki almış birimler özgül ve gönderimsel kabul edilir, bu nedenle söz diziminde farklı pozisyonlara taşınabilmektedirler (İşsever 2006: 43-45).

Türkçenin söz dizimine göre yüklem farklı pozisyonlarda kullanımını Erguvanlı (1984: 47), *emir yapıları ve söz diziminin işaretlendiği düz tümceler* şeklinde yapısal olarak ikiye ayırır. Erdal (1999) ise daha ayrıntılı bir sınıflandırmayla; yüklem öne taşınmasını gerektiren durumları şu şekilde sıralar ve tümce tiplerini belirler: *soru* (evet-hayır soru tümceleri), *duygusal ifadeler* (emir-rica söylemleri, konuşucunun güdülendiği ya da yakın zamanda gerçekleşecek ve şahit olunamayacak durumlar, duygusal dışavurum vb., örn. *Kurtarın bu adamdan beni*), *ikonik kullanımlar* (örn. *Gelelim asıl konuya*). Ayrıca Erguvanlı (1984: 44) alanyazınındaki vurgu tartışmalarına yönelik olarak Türkçede yüklem sonrası gelen unsurların asla vurgulanmadığı tespitini paylaşır. Erdal (1999: 77-78), Erguvanlı'nın bu görüşünün *istek*, *emir* vb. kullanımlarla uyumuna dikkat çeker. Emir bildirim için kullanılan bu yapılarda yüklem başta bulunması konuşucunun seçimidir. Yüklem başa alınması ve diğer unsurların devamında gelmesini de Erdal, konu ve odak pozisyonundan çıkarma olarak değerlendirir.

Türkçenin söz dizimine benzer bir dizilimin kullanıldığı, eylemin sonda yer aldığı Almanca yan tümce türünde tümcesel belirteçler tümce başında, öznenin sonra ve yüklemden önce görülürken, tarz belirteci belirtili nesne ve eylem arasında ya da özne ve belirtili nesne arasında yer alabilir⁸: *weil (wahrscheinlich)⁹ Hans (wahrscheinlich) diesen Roman (wahrscheinlich) las/gelesen hat “çünkü (muhtemelen) Hans (muhtemelen) bu romanı (muhtemelen) okudu”.* *Weil Hans (oft)¹⁰ diesen Roman (oft) las/gelesen hat “çünkü Hans (sık sık) bu romanı (sık sık) okur.”* *Weil Hans diesen Roman (ruhig) las/gelesen hat “çünkü Hans bu romanı (sakince) okudu.* (Laenzlinger 2015: 223).

Söz diziminde belirteçlerin dizilimi ile ilgili diğer bir konu ise bilgi yapısıdır (bk. Nuyts 2000). Türkçede bilgi yapısı farklı şekillerde ele alınır; *temel-odak*, *konu-yorum* vb. İşsever (2000) ise Türkçenin bilgi yapısının *konu*, *odak* ve *ekleni* bileşenlerinden oluştuğunu belirtir. Bu kavramlar çalışma kapsamında kısaca şu şekilde tanımlanabilir: *Temel* (ground) ve *odak* (focus) ayrımında, *temel* konuşucu ve alıcı arasında varsayılan ortak bilgiyi, *odak* ise yeni bilgiyi içerir (bk. İşsever 2000: 46-47); *konu* (tema) ve *yorum* (rema) ayrımında ise, *konu* tümcede bağlantı kurarak ne üzerinde konuşulduğunu gösterirken *yorum* tümcenin tamamlayıcısı, yeni bilgi içeren bölümünü oluşturur.¹¹ Verilen ayrımlarda yeni bilgi, *odak* ve *yorum* kısmında yer alır. Bu çalışmada İşsever'in bilgi yapısı bileşenleri temel alınacak; yeni bilgiyi içeren odaklı bilginin (focal information) pozisyonu açısından belirteçlerin söz dizimindeki konumu değerlendirilecektir.

4. İnceleme

Alan yazınında belirteçler için farklı sınıflandırmalar görülür. Bu çalışma kapsamında ele alınan tarz ve tümcesel belirteçleri birbirinden ayıran temel ölçüt tarz belirteçlerinin niteledikleri eylemle anlam ilişkisidir (bk. Ifantidou-Trouki 1993: 79; Maienborn ve Schafer 2011: 1407). Bu ölçüte göre belirteçler ikiye ayrılır: 1. Farklı pozisyonda anlamsal farklılık göstermeyen belirteçler; 2. Belirtecin kapsamında

8 Özne ve nesnenin belirteçlerin arasındaki konumu bilgi yapısıyla ilişkilidir (Laenzlinger 2015: 224).

9 Bilgisel tümce belirteci.

10 Sıklık ya da görünüş belirteci.

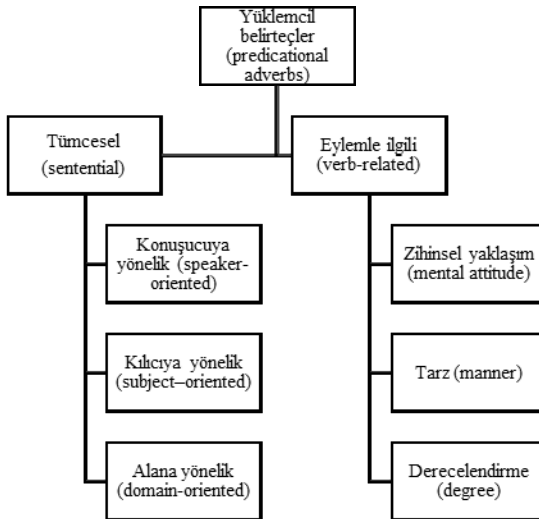
¹¹ Tümcede konunun genel olarak başta yer aldığı görüşü yaygın olsa da tümcede herhangi bir ad öbeğinin konu olabileceği görüşü de kabul görülür (Aksan 2002: 14-18).

semantik içeriğin etkili olduğu türde farklılık gösterenler (bk. Ernst 2007: 1015). Başka bir ifadeyle tümcesel belirteçler kapsamına aldığı yargıyla bir uyum gösterme zorunluluğunda değilken, tarz belirteci olarak kullanımlarında öbikle semantik uyum göstermesi gerekir. Öncelikle bu iki belirteç türünün ayrılması ve buna göre bir tanım önerisi yapılması daha uygun görünmektedir. Bu ayrım için diğer bir ölçüt ise kapsama alanıdır. Tümcesel belirteçler, belirteç dışında kalan bütün öğeleri kapsarken tarz belirteçleri öbeğe yöneliktir. Bu nedenle tümcesel belirteçler, hiyerarşide en yüksek konumdadır. Ancak söz diziminde yüklemcil belirteçlerin sıralanmasının kendi içinde, olumsuzluğa göre daha kuralı ve belirli bir sıralama düzenine sahip oldukları kabul edilir (Cinque 1999, Ernst 2004). Bu nedenle inceleme, *yüklemcil belirteçler* altında verilen *konuşucuya yönelik belirteçler*le sınırlandırılmıştır. Ulamları belirlemede Ernst (2004) ve Maienborn ve Schafer (2011) çalışmaları temel alınmış, ancak bu sınıflandırmalar doğrudan aktarılmamış, Türkçe üzerine yapılan incelemeler ve derlemedeki kullanımlar çerçevesinde düzenlenmiştir.

4.1. Konuşucuya Yönelik Belirteçler

Konuşucuya yönelik belirteçler (speaker-oriented adverbs) tümcenin tamamını kapsamına alan tümcesel belirteçler olarak sınıflandırılır (Ernst 2004; Maienborn ve Schafer 2011). Ancak tarz belirteci olarak kullanımları da görülür (Piñón 2013). Hangi durumda tümcesel hangi durumda tarz belirteci işlevinde kullanıldığı; bulunduğu pozisyon, kapsamı ve sözlüksel anlamındaki farklılıkla açıklanabilir.

Konuşucuya yönelik kullanılan belirteçler; *söz-eylem belirteçleri* (konuşucunun içeriğe ya da başkasının söylediğine yönelik yaklaşımı), *bilgisel* (konuşucunun önermeye yönelik olgusalılık açısından yaklaşımı), *kanıtsal* (konuşucunun bilgisinin kaynağı) ve *tutumsal* (konuşucunun olgu durumuna yönelik görüşü) belirteçler olarak sınıflandırılır (Maienborn ve Schafer 2011: 1396-1397). Kanıtsal belirteçler, bilgisel belirteçlerin altında verilir ancak bu çalışmada ayrı bir ulam olarak kabul edilmiştir.¹²

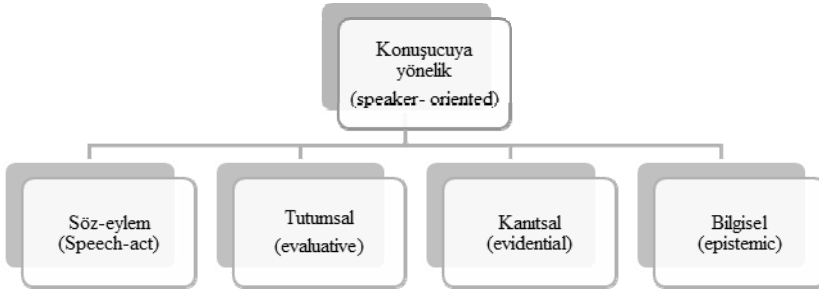

Şekil 1 Yüklemcil Belirteçler

¹² Ernst (2004: 96), bilgisel belirteçlerin bir alt ulamı olarak verir.

Yukarıdaki sınıflandırma, Ernst (2004) ve Maienborn ile Schafer'ın (2011) çalışmaları temel alınarak hazırlanmıştır. Türkçede aynı sözlükbirimin hem konuşucuya yönelik belirteç hem de tarz belirteci olarak kullanımından hareketle, tabloda görüldüğü gibi belirteçler arasında eyleme yönelik ve tümcesel ayrımı yapılarak konuşucuya yönelik belirteçlerin tümcesel ve eyleme yönelik kullanımları karşılaştırılacak, ancak tümcesel işlevi üzerinde durulacaktır.

Alan yazınına bakıldığında, Ersnt (2004) ve Maienborn ve Schafer (2011) yüklemcil belirteç sınıflandırmaları benzerdir ancak Maienborn ve Schafer eyleme yönelik ve tümcesel ayrımı yapar. Bu ayrım inceleme sorularını yanıtlamak için ihtiyaç duyulan teorik çerçeveyi oluşturmada önem taşımaktadır. Bu nedenle alt ulamlar şu şekilde düzenlenmiştir:

Şekil 2 Konuşucuya Yönelik Belirteçler

4.1.1. Söz-eylem Belirteçleri

Söz-eylem belirteçlerini Maienborn ve Schafer (2011) yukarıda da belirtildiği gibi tümcesel işlevli kabul eder ancak Pinon (2013) bu belirteçlerin tarz belirteci olarak da kullanıldığını dikkat çeker. Aslında burada önemli olan aynı sözlükbirimin farklı işlevleridir. İşlev farklılığının ortaya çıkmasında ise semantik ve söz dizimsel değişim söz konusudur.

Söz-eylem belirteçleri, tümcesel kullanımlarında önermenin bir parçası olan olumsuzlamayı içine alarak bütün önermeyi kapsar ve söz diziminde bu belirteçlerin diğer konuşucuya yönelik tümcesel belirteçlerden önce gelmesi beklenir. İngilizcede de genellikle tümce başında ve öznenen sonra kullanımı görülür; eylemden sonra gelmesi durumunda sadece eylemi niteler, tarz belirteci işlevindedir.

Söz-eylem belirteçlerinin tümcesel kullanımı ve eyleme yönelik kullanımını belirlemede temel ölçüt eyleme yönelik belirteçlerin niteledikleri eyleme anlam ilişkisidir. Tümcesel belirteçlerde bu ilişki aranmaz. Ancak her zaman bu ölçüt belirleyici olamaz. Bu nedenle ikinci bir ölçüt olarak söz dizimindeki pozisyonuna bakılır. Tümcesel belirteçler genelde tümce başı ve tümce sonunda kullanılır, tümce içinde ise parantez yapıları gibi kullanılarak tümcenin tamamını kapsamlarına alırlar (bk. Dehé ve Kavalova, 2007: 9). Tümce içinde kullanımları anlam belirsizliğine yol açabilir. Çünkü tümcesel belirteç ve öbeğe yönelik kullanılan belirteçler daha önce de belirtildiği gibi aynı sözlükbirimle gösterilmelerine rağmen farklı anlam içeriğine sahiptirler. Anlam belirsizliğini en aza indirmek için konuşma dilinde virgül tonlamasından yararlanır (bk. Güneş 2014). Yazı dilinde ise bu yapılar, iki virgül arasında verilerek kendinden sonra gelen öbeği nitelemedikleri gösterilir.

Aşağıda “*özetle*, *basitçe*, *aslında*, *açıkçası*” belirteçleri tümcesel ve öbeği niteleme işlevleri açısından değerlendirilmiştir. Bu belirteçlerden “*basitçe*, *açıkçası*” *Güncel Türkçe Sözlük*’te maddebaşı olarak verilmiş, “*özetle*” ise verilmemiştir. Belirlenen sözlükbirimlerin ortak özelliklerine bakıldığında dilbilgiselleşerek tümcesel belirteç haline geldikleri, sözlükbirim olarak kabul edilmelerinin gerekliliği açıkça görülmüştür.

özetle

TUD sorgulamasında *özetle*’nin daha çok tümce başında kullanıldığı tespit edilmiştir. Tümce başı, geniş açılı kapsama alanına sahip olması nedeniyle bütün dillerde görüldüğü gibi tümcesel kullanımda beklenen bir konumdur. Eyleme yönelik kullanımında ise “söyle-, ifade et-, yaz- vb.” sözcüklerini niteleyerek eylemin gerçekleşme tarzı hakkında bilgi verir, başka bir ifadeyle “ifade et-” ya da “söyle-” eylemlerinin özet niteliğinde olacağını belirtir. Özet şeklinde olan ifade yani tümce *özetle*’den sonra gelmez.

Genellikle eylemi niteleyen belirteçler hemen eylemin önünde yer alsın da aşağıdaki örneklerde görüldüğü gibi *özetle* nesne (tümleç) ve yüklem (baş) arasına giremez.

(1) *Zaferimiz üzerine İtalyan Avanti gazetesi 1922’de özetle şöyle yazacaktır:* (19 Mayıs 1999, 2002)

(2) *Başbakan, özetle şu görüşleri dile getirdi:* (Zaman 2008)

Tümcede “yaz-” geçişli eylemini¹³ niteleyen *aceleyle*, *hızlıca*, *bile bile* vb. tarz belirteçlerinden birini getirebiliriz. Yine belirteç, nesne¹⁴ ve yüklem arasına girmez. Burada iki yorumlama yapılabilir. Birinci; tümleç (nesne) ve baş (yüklem) anlam ilişkisinden dolayı eklenti durumundaki belirteç, edimsel düzeyde yazılan nesneyi de kapsar ve bu nedenle araya giremez.¹⁵ İkinci bilgi yapısı açısından tümcede odak eylem öbeği yani yazılan şeydir, nasıl yazıldığı bilgisi odak alanındadır ancak eklenti durumunda olduğu için zorunlu unsurlar arasına girmez. Bu nedenle belirteç, odak alanında ya da eylemden sonra gelebilir ancak geçişli bir eylemle kullanımında odak pozisyonunda olması beklenmez. Ayrıca eyleme yönelik kullanımlarda ön gönderim (cataphora) yapan bir tümleç seçimi de yaygın olarak görülür.

(3) *Özetle, modern döneme kadar Avrupa kimliği Hıristiyanlıkla ifade edilir.* (Türkiye ve Avrupa 1997)

(4) *Özetle, gelişmekte olan ülkeler uluslararası ticarete katılmaktan dolayı fakirleşme sürecini yaşamaktadırlar.* (Uluslararası Ticaret, Para ve Finans 2004)

Örnek (3) ve (4)’te *özetle* tümceyi kapsayan, geniş açılı bir etki alanına sahiptir. Örnek (3)’te yüklem, örnek (1) ve (2) ile benzerdir, ancak eylemi nitelememektedir. Belirteç sonrasında gelen ifade özet niteliğindedir ve belirteç herhangi bir unsurla etkileşime girmez. Tarz belirteci olarak kullanımında “özet şeklinde” anlamı yüklenirken, tümcesel kullanımında “kısaca söylemek gerekirse” anlam içeriğini üstlenir. Bu farklılık, tarz belirteçlerinin tümcesel belirteç olarak kullanımlarının sadece

¹³ Yanıtlama özellikleri açısından nesne zorunludur (bk. Turan 2012: 167).

¹⁴ Tümleç terimi de kullanılmaktadır. Tümleç, geçişli eylemin gerektirdiği nesnelere kurallı bir tümce için zorunlu öğelerdir. Eylem tarafından yönetilir ve eylem burada “baş” olarak işlev üstlenir (Turan 2012: 152-153).

¹⁵ Eylemi niteleyen belirteçler tümleç ve baş arasında, diğer bir ifadeyle geçişli eylem ve nesne arasına giremez. Belirteç ise eklenti durumundadır. Chomsky’nin (1983) yönetim-bağlama kuramına göre de tümleç ve baş arasındaki ilişki eklenti ve tümleç arasındakinden daha kuvvetlidir (bk. Turan 2012: 153).

pozisyonlarıyla ilgili olmadığını, bir dilbilgiselleşme sürecinden geçtiklerini göstermektedir. Aşağıdaki diğer kullanımlar da bu görüşü destekler niteliktedir.

basitçe

Dar açıyla eylemi, geniş açıyla tümceyi kapsamına alan ve *-CA* ekiyle addan türeyen *basitçe*¹⁶ tümcesel kullanımında “basitçe söylemek/ ifade etmek/ anlatmak gerekirse, başka bir ifadeyle, daha anlaşılır bir şekilde vb.”; tarz belirteci olarak yani eyleme yönelik kullanımında ise “kolaylıkla, sadece, basit bir şekilde” anlamlarıyla karşılanabilir. Tarz belirtecinden tümcesel belirtece gelişiminde görülen anlam değişimleri farklı eğilimlerden kaynaklanabilir. Örneğin dış dünya üzerinde tanımlanan durumlarla ilişkili anlamların içselleştirilerek değerlendirilmesi, algılama gibi bilişsel anlam bildirimine gelişmesi, dış dünya ve konuşucunun iç dünyasında tanımlanan durumlara dayanan anlamların metinsel ve üstdil durumuna dayanan anlam alanına gelişme eğilimi, önermeye yönelik konuşucunun yaklaşım ve inanç bildirimine ya da zayıf öznellikten güçlü öznelğe gelişme eğilimi görülebilir (bk. Traugott 1989: 34-35). Konuşucuya yönelik üst kategorisi ve alt kategorileri bu eğilimler açısından değerlendirilebilir. İncelenen tümcesel belirteçlerde ortak olarak öznelleşme yoluyla konuşucuyla ilişkili hale geldikleri ve farklı derecelerde konuşucunun iç dünyasına ait bilgi içerdikleri görülür.

(5) *Reel sosyalizmin dünya üzerinde etkin bir güç olmaktan çıkmasıyla birlikte, Türk dış politikası, önceki döneminin temel belirleyenlerini yitirmiştir. Basitçe Türkiye, uluslararası alanda pazarlık gücünü yitirmiştir.* (Gelenek 1992)

(6) *Kabul edilmek, onaylanmak, pohpohlanmak, takdir görmek, hayran olunmak istiyoruzdur basitçe.* (En Büyük Eserin Sensin 2007)

(7) *Toz yönteminde kullanılan düzeneğin biçimi basitçe gösterilmiştir.* (Atomlar Moleküller 1988)

Örnek (5) ve (6)'da tümcesel belirteç işlevi üstlenen *basitçe* örnek (7)'de tarz belirteci işlevinde eylemin nasıl gerçekleştirildiği hakkında bilgi verir. Tümcesel kullanımında başta ve sonra kullanıldığı, tarz belirteci olarak kullanımında eylem öncesinde yer aldığı görülür. Örnek (5) bilgi yapısı açısından konudan önce kullanımın tercih edildiğini örneklendirmek amacıyla seçilmiştir. “Türkiye, basitçe...” dizilimi anlamı etkilemez ancak örnek (6) ile karşılaştırdığımızda eylemin mastar biçimlerinden dolayı tümce içinde kullanımında kapsam belirsizliği ortaya çıkacak ve eylemi nitelendirme işlevi birincil hale gelecektir. Bu nedenle örnek (6)'da anlam belirsizliğini önlemek ve tümcenin tamamını kapsamına alabilmesi için tümce sonu en uygun pozisyonudur.

açıkçası

aç-ık+CA+sI yapısının dilbilgiselleşmesiyle oluşan belirtecin sözlükselleştiği ve bu süreçte bir adla ilişki kuran iyelik ekinin işlevini kaybettiği görülür. *Açıkça* ve *açıkçası* belirteçleri konuşucuya yönelik belirteçler altında yer alsada farklı ulamlarda değerlendirilmesi günümüz Türkçesinden hareketle daha uygun görünmektedir. Bu çalışmada sunulan sınıflandırmada *açıkça* tümcesel kullanımında kanıtsal belirteç, *açıkçası* ise söz-eylem belirteci olarak kabul edilmiştir. *Özetle ve basitçe*'den farklı olarak *açıkçası* ad tamlamasından bağımsız hale geldiği için her zaman tümcesel

¹⁶ Ad ulamından *-CA* ekiyle (sıfat ya da) belirteç ulamına geçmesi *evrişim* (conversion) olarak adlandırılır (İmer vd. 2011: 126).

belirteç olarak kullanılır. Bu nedenle tümce içinde kullanımında konu ve odak arasında (yeni bilgiden önce) kullanımı anlam karışıklığına yol açmaz.

(8) *Açıkçası Diego'nun cevapları hiç de ilginç değil ve Alman gazeteciler bile bu cevaplardan sıkılıyorlar.* (Radikal 2007)

(9) *Ben açıkçası eğleniriz şey yaparız diye gittim.* (Günlük konuşma 2011)

(10) *Şehirde birçok yerde büstünü görmem açıkçası beni şaşırttı.* (James 2009)

(11) *İmrendim açıkçası.* (Malingözü 2009)

(12) *Gelmeye de çekiniyolar açıkçası.* (NTV, Dış Politika 2009)

Açıkçası, örnek (8)'de yaygın görülen tümce başında, örnek (9) ve (19)'da konu ve odak arasında, örnek (11) ve (12)'de yüklem sonrasında yer alır.

Yukarıdaki belirteçler kendi içinde değerlendirildiğinde *özetle*, *açıkçası*'nın tümcesel belirteç işleviyle kullanımının sık, *basitçe*'nin ise nispeten tümcesellik işlevi kazandığı söylenebilir. Tümcesel belirteç olarak gelişimleriyle ilgili artzamanlı bir inceleme yapılarak dilbilgiselleşme süreçleri başka bir çalışmada ayrıntılı olarak tartışılabilir.

4.1.2. Tutumsal Belirteçler

Nesnel önermelerle birlikte, önermenin doğruluk değeri hakkında konuşucu bilgi sahibi olmadığında ya da geleceğe yönelik bildirimlerde *tutumsal belirteçler* kullanılabilir (Ernst 2004: 99-100). Tutumsal belirteçler önermeye yönelik olgusalılık bildirim taşıyan bilgisel belirteçlerden farklıdır. Bu belirteçler, kiplik işaretleyicisi olarak kullanılan belirteçlerle benzerlik gösterse de temelde bilişsel açıdan değerlendirme bildirirler ve olgusal duruma kurulan ifade kullanılarak yine olgusal bir ifade üretirler. Diğer yüklemcil belirteçleri, kılıcıya yönelik tümcesel belirteçleri ve bilgisel belirteçleri kapsamlarına alırlar. Örneğin bilgisel belirteçlerle kullanımında bilgisel belirteç bulunduran ifade konuşucu tarafından üretildiği için tutumsal belirteçlerin ihtiyaç duyduğu nesneyi sağlar ve tutumsal belirteç geniş açıyla bilgisel belirteç bulunduran tümceyi kapsar (Ernst 2004: 101). Aşağıda tutumsal belirteç örneği olarak *maalesef* belirtecinin kullanımları değerlendirilmiştir.

maalesef

Arapça kökenli belirteç, *ma'a'l-esef* < Ar. *ma'a* "birlikte" + harf-i târif *el-* + *esef* ile yapısından gelişmiştir. Söz-eylem belirteçlerinde verilen *açıkçası* gibi her zaman tümceyi kapsar. Çünkü duruma yönelik konuşucunun tutumunu tümceye ekler. Tutumsal belirteçler, parantez yapıları gibi tümceye gevşek bir şekilde bağlanır ve tümcede farklı pozisyonlarda kullanılabilir (Urmson 1952: 486).

(13) *Maalesef, bağlı olduğumuz ordunun bölgesinde değil.* (Esrarlı Kale, 1991)

(14) *Ama maalesef bunlar uzun sürmedi.* (Gonca 2006)

(15) *Üç farklı kitabına başlayıp bitiremedim maalesef.* (Kösenin Delisi 2009)

(16) *Onun için maalesef çağdaş tarih bizde yazılamaz.* (Osmanlı Barışı 2004)

Verilen örneklerde örnek (13)'te tümce başında örnek (14)'de söylem belirleyicisinden sonra, örnek (15)'te tümce sonunda örnek (16)'da yine söylem belirleyicisinden sonra kullanımı görülür. Görüldüğü gibi değerlendirmeye yönelik bir belirteç olduğu için her zaman tümceyi kapsar (bk. Maienborn ve Schafer 2011: 1402). Bu nedenle tümce içinde kullanılması anlam belirsizliğine neden olmaz.

4.1.3. Kanıtsal Belirteçler

Kanıtsallık içeriği taşıyan belirteçler, önermeyle birlikte kullanılır ve konuşucunun önermede verdiği bilginin kaynağını belirtir. Bu tür belirteçler, dilbilimde ayrı bir ulam olarak ele alınan *kanıtsallık* (evidentiality) içinde sözlüksel işaretleyiciler arasında değerlendirilir (bk. Johanson 2003; Aikhenvald 2004; Demir 2012).

açıkça

açık adına +CA eki getirilerek türetilen belirteç, eylemi ya da tümceyi nitelemek için kullanılır. Ancak derlemde daha çok “gör- duy- söyle-, ortaya koy-, anlaşıl-” gibi eylemlerin kavram alanlarındaki özellikleri ön plana çıkarmak amacıyla eyleme yönelik kullanıldığı görülmüştür. Belirtecin eylemle anlam ilişkisi kurarak oluşturduğu semantik alan tümcesel kullanımı için de zemin hazırlamıştır. Tümcesel kullanımında “açıkça görülüyor ki, kanıtlardan hareketle çıkarımım şudur ki” gibi bir yan tümce düşünülebilir. Çünkü tümcesel belirteç olarak gelişiminde eş dizimli kullanıldığı eylemlerin anlamlarını da semantik alanına dahil etmiştir. Tarz belirteci olarak sık kullanılması ve bu iki kullanım arasındaki anlam farklılığına dayanarak (anlamsal ve kapsama alanında görülen değişimle) tarz belirtecinden tümcesel bir belirtece gelişim yönü açıktır.

(17) **Açıkça**, canını ve etini heder edip keyif ve zevk için onu öldürmek! (TUD, Saadet Asrından Damlalar 2008)

(18) **Açıkça**, Amerikalı liderler ülkelerinin güvenliğinin Kuzey ve Güney Amerika'ya kapsayan alanda başat bir güç olduklarında korunacağına inanmışlardır. (Amerika'nın Uluslararası Politikası 2007)

(19) **Duygularını açıkça ifade ederler.** (Sevgi Kavramı 2002)

(20) **Kültür Bakanı filmi görmediğini açıkça belirtiyor.** (Cumhuriyet 2002)

(21) 3863 sayılı Kanun'la birlikte şikayet süresinin "ibraz tarihinden başlayacağı" **açıkça düzenlenmiştir.** (Yargıtay Kararlarında Karşılıksız Çek, 1997)

Örnek (17) ve (18)'de *açıkça*, tümcesel kullanımında kanıtsallığın alt ulamı olan konuşucunun çıkarımını işaretler. Diğer örneklerde ise “açık bir şekilde” anlamında eylemin nasıl gerçekleştiğini belirtir. Örnek (19)'da belirtecin yerini değiştirdiğimizde “Açıkça duygularını ifade ederler” iki belirteç türü açısından da değerlendirilebilir: *Tümcesel belirteç* “Benim gördüklerimden/duyduklarımdan hareketle çıkarımım, duygularını ifade ettikleridir.”; *Tarz belirteci* “Duygularını açık bir şekilde, ayrıntılarıyla ifade ederler.” Bu karşılaştırmada görüldüğü gibi birlikte kullanıldıkları eylem ve tümcedeki pozisyon, kapsamlarını belirlemede rol almaktadır. Tümcesel ve tarz belirteci ayrımı bağlamla, parçalarüstü sesbirimlerle açık hale getirilebilir. Genel olarak değerlendirildiğinde ise tarz belirteçlerinin eylemin hemen önünde yer alması nitelediği unsuru ve kapsamını belirlemede yardımcı olur, işlevini açık hale getirir.

4.1.4. Bilgisel Belirteçler

Bilgisel belirteçler, tümcede olgusallık değerine yönelik yaklaşımı bildiren bir anlam içeriğine sahiptirler. Bu nedenle olgusallık değeri bilinmeyen bir önermeye ihtiyaç duyarlar ancak önermeye gelerek bir olgu üretirler (Ernst 2004: 101). Bu tür belirteçler *kiplik belirteç* olarak da adlandırılır, ancak *belirteç* terimi söz dizimiyle ilgilidir. Terim karmaşasını önlemek için *sözlüksel kiplik işaretleyicilerinin* söz diziminde belirteç işlevi yüklendiği söylenebilir. Bilgisel belirteçler, tümcesel kullanımında önermesel nesnesinin olgusal olmamasından dolayı diğer belirteçleri kapsamına almaz (Ernst 2004: 102). Kapsama alanları, işaretledikleri önermeyle anlam

ilişkileri ve tümce sınırları içinde bir etkileşim alanına sahip olmalarıyla bilgisel belirteçler, söylem belirleyicilerinden (discourse marker) ayrılırlar (Traugott 2007: 143). Ana tümcede kurucu unsur olarak işlev üstlenmeyen ancak anlama etki eden bu belirteçler ara tümce ya da parantez yapıları olarak da değerlendirilmektedir. Çünkü yapısal olarak tümceye katkıda bulunmamalarına rağmen anlamsal olarak yeni bilgiyle ilişkilidirler (bk. Nuyts 2000, Güneş 2014).¹⁷

muhtemelen

Arapça kökenli belirteç *muhtemel* sözcüğüne *-An* biçim biriminin getirilmesiyle türetilmiştir (bk. Turan 1998). Bilgisel belirteçler tümceyi ya da öbeği nitelemek için kullanılır, ancak yukarıda verilen belirteçlerden farklı olarak bu belirteçlerde kapsama alanına göre anlam değişmez (bk. Rentzsch 2015:19).

(22) *İntihar girişimi muhtemelen aileseldir.* (Neden İntihar Ediyorlar?, 1999)

(23) *Muhtemelen bu hanımlar da sizinle olan dostluklarının yanlış anlaşılmasından endişelenmişlerdir.* (İtiraf 2010)

(24) *Ben bu şarkıyı seviyorum ama sen sevmezsin muhtemelen.* (Günlük Konuşma, 2011)

Örnek (22), (23) ve (24)'te *muhtemelen* farklı pozisyonlarda tümceyi kapsamına alır. Tümce içinde kullanıldığı örnek (22)'de konu ve odak arasında her iki tarafı da kapsar. Örnek (24)'te ise yüklem sonrasında kullanılır ancak Kornfilt (1997), Erdal (1999) ve Erguvanlı'nın (1984) değerlendirdiği durumların dışında tümcedeki yeni bilgiyle ilişkili olarak anlama katılır. Kiplik incelemeleri içinde ele alınan bu konu söz dizimi ve bilgi yapısıyla açıklanabilir. Bilgisel belirteç bulunduran bu tür ifadelerde Nuyts (2000: 123-124) birbiriyle ilişkili iki yeni bilgi olduğunu belirtir: *bilgisel yaklaşım + önermenin taşıdığı bilgi*. Ayrıca Nuyts, sıfatlar dışında bilgisel kiplik işaretleyicilerinin odak alanında bulunmasının özel durumları gerektirdiğini belirtir. Çünkü olgu durumunun (state of affairs) epistemik değerlendirmesi söylem bağlamında ifade edilir. Odaksız bilgiyi ise olgu durumu içerir. Bilgisel niteleme onun yanında yer alır. Bu nedenle bilgisel belirteçlerin Türkçe için tümce sonunda kullanımları diğer unsurlardan farklıdır (bk. Üzüm 2019). Tümcesel belirteç, eklendiği tümcenin bilgi yapısındaki odakla ilişkili olarak konuşucunun yaklaşımını bildirir. Böylece konuşucuya yönelik belirteçlerin genel özelliği olan ifadeyi konuşucuyla ilişkilendirme işlevinin dışında bir önermeyi niteleyerek tutumsal ve söz-eylem belirteçlerinden ayrılır.

(25) *(Muhtemelen) Sarper öneriyi (muhtemelen) gecikmeli olarak, muhtemelen, danışması gereken yerlerle temas ettikten sonra kabul eder.* (muhtemelen) (Gelenek 2003)

Verilen kullanım örneklerinden farklı olarak *muhtemelen* örnek (25)'te iki farklı yoruma izin verir. Derlemede iki virgöl arasında parantez yapıları gibi verilmiş ve tümcesel olarak gösterilmiştir. Ancak noktalama işaretleri ve konuşma dilinde virgöl tonlaması olmadığında bu pozisyonadaki işlevi öbeğe yönelik ve tümcesel olarak yorumlanabilir. Başta ve sonda tümcesel olarak değerlendirilmesi daha açıkken tümce içinde kullanımında konuşucunun “danışması gereken yerlerle temas ettikten sonra” tahminini bildirdiği okuması yapılabilir. Buradaki olası durum değişebilir ve “Sarper

¹⁷ Parantez yapıları katıldıkları tümcenin ezgi düzeninde kesintiler oluşturur ve prozodik açıdan da izoledir, ancak bazı çalışmalarda bütün parantez yapılarının tümceden izole olmadığı ortaya konulmuştur (Güneş 2014: 278-279).

öneriyi gecikmeli olarak kabul eder” ifadesine eklenir. Diğer yandan tümcenin tamamını kapsayarak “Sarper gecikmeli olarak, danışması gereken yerlerle temas ettikten sonra kabul eder” önermesinin olası olduğunu belirtebilir. Çünkü bu belirteçler, daha önce de açıklandığı gibi sözlüksel işaretleyiciler olarak konuşucunun bilgisi temelinde şekillenen önermenin olgusallık değerine yönelik yaklaşımını bildirir.

belki

Belki belirtecinin gelişimi ile ilgili, Arapça kökenli *bal*¹⁸ sözcüğü ile *ki/kim* tümleyicisinin (complementizer) dilbilgiselleşmesiyle oluştuğu söylenebilir (Tietze 2002: 237). Bu belirteç de *muhtemelen* gibi öbeği ya da tümceyi niteler. Türkçede uzun süredir kullanılması ve sıklık derecesi nedeniyle çalışmaya dahil edilmiştir. Ayrıca *belki*'nin diğer belirteç türleriyle kullanımı, Türkçede belirteçler arasındaki hiyerarşiyi değerlendirmek için imkân sağlamaktadır.

(26) *On sene sonra belki yine konuşuruz.* (Son Köylü Kulübe Sağlık Olsun 2009)

Örnek (26)'da *belki* (bilgisel-kipsel) > *yine* (yineleme/ zaman/sıklık b.) sıralamasıyla dar açılı kapsama alanına sahip belirteçten önce kullanılır. *Yine* eylemi nitelerken *belki* odaktan önce gelerek geniş açıyla tümceyi kapsamına alır.

(27) *Yağ oranı düşük belki o yüzdendir.* (Günlük Konuşma 2011)

Belki'nin iki yargı arasında yer aldığı örnek (27)'de, önermenin başında kullanılır ve “o” ile art gönderim (anaphora) yapılarak öncesinde verilen olgusal durumla ilişkilendirilir. Böylece *belki*, “o yüzden” olma olasılığını *-Dir* ile birlikte ifadeye ekler. Tümce **Belki yağ oranı düşük o yüzdendir* şeklinde kurulduğunda olgusal bilgiden önce geldiği için bilgisellik belirteciyle uyum sağlamamaktadır. Çünkü burada “yağ oranı düşük” konu değildir. Anadil konuşucuları belirteçlerin farklı pozisyonlarda kullanımını bağlamdan dolayı kabul edilebilir bulsa da gerçek dil malzemesinde görülen durumu tanımlamak eğilimleri ve kısıtlamaları görebilmek açısından önem taşımaktadır.

(28) *Belki farklı bi şeydir.* (Günlük Konuşma 2012)

(29) *Belki o zaman her şey normale döner.* (Son antlaşma 2004)

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi tümcesel belirtecin diğer dillerde de yaygın olan tümce başı pozisyonu Türkçede de yaygındır. Tümce içinde ise örnek (26)'daki gibi kendinden düşük kapsama alanına sahip belirteçle nitelediği unsur arasına giremez. Örnek (26), (27), (28) ve (29)'da *belki* ortak olarak farklı pozisyonlarda tümcesel işlevde kullanılmıştır. Ancak *belki*'nin kapsama alanı her zaman geniş açılı değildir. İncelenen kullanımlarda bu kapsamını sınırlayan iki durum tespit edilmiştir: Olgusal bir yargı bildiriminde bir öbeği nitelediği durumlar ve başka bir belirtecin bilgisel belirtecin kapsamını sınırladığı durumlar. Aşağıda *sırf* belirteciyle birlikte kullanımı değerlendirilmiştir.

(30) *Belki sırf bu yüzden kendi ulusunun tarihi gelecekte, Kusturıcı'yı affetmeyecek.* (Aksiyon 1996)

(31) *Belki de sırf o yüzden, yani bilinçaltımdaki kızgınlıkla iğfal ettim seni.* (Son Antlaşma 2004)

(32) *Belki de sırf daha esrarengiz görünmek için.* (Kayıp Gül 2009)

(33) *Belki de sırf Kuzey Irak'a girmek için şehit verildi.* (Aktüel 2008)

¹⁸ *bal* kökü için “daha doğrusu, bilakis, hayır, red, kesinlikle, bazen” vb. anlamlarına rastlanır (Steingass 1884: 137).

Örnek (30) ve (31)'de sırasıyla geleceğe yönelik ve olgusal yargı tümceleri görülür. Ancak belirteçlerin kapsamlarını görmek için bu tümceler yeterli olmayabilir. Örnek (32) ve (33)'te ise *belki* ve *sırf* odaklı belirtecinin kapsama alanı açık bir şekilde görülür. Bu kullanımlarda odaklı belirteç *sırf*, dar kapsama alanıyla ilgeç (edat) öbeğini niteler ve *belki*'nin kapsamını da sınırlandırır. Örnekler karşılaştırıldığında da olası durumun *sırf* belirtecinin kapsadığı alanda kaldığı görülür. Bu görüşü, örnek (31) ve (33)'teki gibi olası durumdan sonra olgusal bir yargı bildiriminin gelebilmesi doğrular.

(34) *Sırf bu yüzden belki beni okumayanlar sevmeyenler de vardır ya da severken nefret etmeye başlayanlar.* (Malingözü 2010)

Odaklı belirteç *sırf* ve bilgisel belirteç *belki* yukarıdaki örnekteki gibi farklı dizilimde kullanıldığında ise odaklı belirteç yine dar kapsama alanıyla öbeği niteler, *belki* ise geniş açıyla tüm tümceyi kapsar. Bu örnekte, *sırf* "bu yüzden"i etkisi altına alırken *belki* kendinden önceki unsurları da kapsayacak şekilde geniş açılı bir etki alanına sahiptir.

Aşağıdaki örneklerde *belki*'nin *aslında* söz eylem belirteciyle, *bile* ve *hatta* odaklı belirteçleriyle kullanımları örneklendirilmiştir.

(35) *Şimdi var ya ben aslında belki öğleye bile gelemeyecektim buraya, ama!* (Ayvayı yedik 1995)

Örnek (35)'te üç farklı belirteç kullanılmıştır: *aslında* (söz-eylem) > *belki* (bilgisel) > *bile* (odaklı) hiyerarşik sıralamasıyla söz-eylem belirteci *aslında* başta yer alır ve sonrasında *belki* bilgisel ve *bile* odaklı belirteçleri gelir. Bu kullanımda da *belki*'nin kapsamının odaklı belirteçle sınırlandırıldığı görülür. "Aslında öğleye bile gelemeyecektim" tümcesinde "gel-" eyleminin gerçekleştirildiği olgu durumuna yönelik karşıolgusal¹⁹ bir ifade kullanılır. Geçmişteki olası durumda ise zaman "belki öğleye bile, belki akşama bile vb." nitelenir. Bu şekilde sınırlandırmada *bile* odaklı belirtecinin kendinden önceki unsura odağı taşıdığı ve bilgisel belirtecin odakla ilişkisinin etkili olduğu görülmektedir.

(36) *Aslında dünyada maalesef hekimlerin önemli bir kısmı yeni ilaçlarla ilgili bilgileri ilaç firmalarının tanıtım broşürlerinden öğrenmektedir.* (Cumhuriyet 2002)

Söz-eylem ve tutumsal belirteçlerin birlikte kullanımında da yine bilgisel belirteçler gibi söz-eylem belirtecinin en yüksek konumda tümceyi kapsadığı görülür: sözeylem > tutumsal.

Türkçede konuşucuya yönelik belirteçlerin birlikte kullanımlarıyla ilgili çok fazla örnek tespit edilememiştir. Bu durum Cinque'un (1999: 175) belirttiği gibi konuşucuya yönelik belirteçlerin aynı tümcede kullanımının genellikle kabul görmemesiyle ilişkilendirilebilir.

4.2. Belirteç ve Önermenin Semantik İlişkisi

Tümcesel belirteçlerin birlikte kullanıldıkları önermeye göre olgusal ve doğruluk koşullu olma ya da olmama durumları Ifantidou-Trouki'un (1993: 71) çalışması temelinde değerlendirilmiş ve aşağıdaki tabloda ortak ve ayırıcı özellikleri gösterilmiştir. Ayrıca üçüncü ölçüt olarak belirtecinin sözlüksel anlamının tümcesel ve öbeği nitelendirilme durumunda değişip değişmediği de karşılaştırılarak verilmiştir.

¹⁹ Karşıolgusalılık (counterfactuality) belirli bir gerçekliğin paralelinde, gerçek olmayan bir durumu anlatan ifadelerdir (Lyons 1977: 795).

Buradaki doğruluk koşullu olma ve olmama ölçütünde doğruluk koşullu olmayan ifadede belirteç ne tür bir söz-eylem gerçekleştiği bilgisini ekler. Doğruluk koşullu olanlarda ise önermenin doğruluğu ya da yanlışlığı belirsizdir. Bu nedenle olgusal ve olgusalıkdışı karşıtlığından da söz etmek gerekir. Doğruluk koşullu belirteçler önermeye eklenir ve olgusalıkdışı dünyada konumlanır. Doğan ve Kocaman (1999: 68-69), Ifantidou-Trouki'un doğruluk koşullu olma/olmama ölçütünün geçersiz olduğunu çünkü önermeye eklenen bu belirteçlerin önermenin kapsamının dışında kaldığını belirtir. Ancak Doğan ve Kocaman, önermenin yan tümce olarak kullanıldığı ve bilgisel kiplik işaretleyicisinin yüklemcil kullanımını farklı değerlendirir. Buradaki belirtecin bir sözcük türü olması ve sözlüksel bir birim olarak kabul edilmesi göz ardı edilerek belirteç işlevindeki *sanırım* kullanımı ve *san-* eyleminin yüklem olarak kullanımının aynı yaklaşımla değerlendirildiği görülür. Yüklem olarak kullanımında “doğruluk değerine katkıda bulunan” bir birim olarak kabul edilmiştir. Buradaki fark, kiplik anlam işaretleme yollarının seçimiyle ilgilidir. Önermenin yan tümcede yer aldığı ve işaretleyicinin yüklemcil olarak kullanıldığı bir durumla sözlüksel işaretleyici (belirteç) kullanılan bir durum karşılaştırılmıştır.

		Olgusal	Doğruluk koşullu	Sözlüksel anlam değişimi
Sözeylem belirteci	özetle	+	-	+
	açıkçası	+	-	20
	basitçe	+	-	+
Tutumsal belirteç	maalesef	+	-	-
Bilgisel belirteç	muhtemelen	-	+	-
	belki	-	+	-
Kanıtsal belirteç	açıkça	-	+	+

Şekil 3 Belirteçler Arasındaki Farklılıklar

Tabloda gösterildiği gibi söz-eylem belirteçleri ve tutumsal belirteçler olgusal kabul edilen bir önermeye eklenirken, kanıtsal ve bilgisel belirteçler önermeyi olgusalıkdışı dünyada konumlandırır ve önermenin doğruluğu sorgulanabilir. Kanıtsal ve bilgisel belirteçler tümceden atıldığında olgusal bir bildirim ortaya çıkar. Doğruluk koşullu olmayan belirteçler ise önermenin doğruluk değerine etki etmezler. Bu nedenle Ifantidou-Trouki (1993) tarafından “önermeye katılmayan, doğruluk koşulu olmayan belirteçler” olarak değerlendirilir. Hiyerarşik dizilim de bu görüşü destekleyen bir görünüm sergiler. Söz-eylem belirteçleri ve tutumsal belirteçler, bilgisel ve kanıtsal belirteçleri kapsar. Çünkü önermeyi niteleyen belirteçler söz-eylem ve tutumsal belirteçlerin ihtiyaç duyduğu nesneyi sağlar (bk. Ernst 2004: 101). Bu konuda Nuyts'un bilgi yapısı ve kiplik işaretleyicisi arasındaki ilişkiyle ilgili açıklamaları da Ifantidou-Trouki'nin açıklamalarıyla örtüşür. Nuyts (2000: 123-124) önermenin bilgi yapısı açısından bilgisel belirtecin ya da sözlüksel işaretleyicinin yeni bilgi (new information) ile ilişkili olduğunu ve önermenin bilgi yapısındaki odaklı yani yeni bilgiden farklı bir yeni bilgi eklediğini belirtir²¹. Bilgisel belirteç konuşucusuyla ilgiliyken önermedeki yeni

²⁰ Açıkçası şeklinde tümcesel olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle sözlüksel anlam değişimi ölçütü bu belirteç için geçerli değildir.

²¹ Nuyts, söz dizimi açısından yeni bilgi ilişkisine rağmen ikonik etki (iconic force) ve bilgi yapısı etkisi (information structure force) nedeniyle farklı durumların ortaya çıktığını belirtir. Açıklamalarına göre, ikoniklik açısından bilgisel bildirimle tamamlayıcı yapı ana cümlede, olgu durumu yan/alt/girişik cümlede verilmesi idealdir. Çünkü belirteç doğrudan olgu durumuna bağlı

bilgi ise dünya hakkındadır. Bu yeni bilgi ilişkisi, bu tür belirteçlerin önermeye katıldığını açıkça gösterir.

5. Sonuç

İncelenen belirteçlerde, Türkçede bazı belirteçlerin tümcesel ve öbeğe yönelik olarak kullanılabilirdiği bazılarının ise sadece tümcesel olduğu görülür. Bu farklılık, tümcesel belirtecin türü ve kökeniyle ilişkilidir. Değerlendirme sonucunda tümcesel *özetle ve basitçe* söz-eylem belirteçlerinin tarz belirteçlerinden geliştiği, gelişim aşamasında sözlüksel anlamlarının ve kapsama alanlarının değiştiği öne sürülebilir. Bunun için en önemli gerekçe anlam değişiminin yönüdür. Anlamsal açıdan tarz belirteçleri eylemle ilişkiliyken tümcesel belirteç olarak kullanımlarında konuşucuyla ilişkilidirler. Bu anlam ilişkisi tarz belirteçlerinin tümcesel belirtece gelişimlerini de açıklamaktadır: öznelleşme, somuttan soyuta gelişme ya da dış dünyadan iç dünyaya anlam gelişimi. Anlam değişimi ve bağımsızlaşma *açıkçası* belirteci için de geçerlidir. Ancak bu belirteç tamlama yapılarından koparak belirteç türüne gelişmiştir. Gelişme sürecinde iyelik biçimbiriminin işlevini kaybettiği, dilbilgiselleşmiş bir yapı olarak tümceyi kapsamına aldığı söylenebilir.

Tutumusal belirteç olarak ele alınan *maalesef*, değerlendirme içeriği ile her zaman tümceyi kapsayacak şekilde kullanılır, bu nedenle söz diziminde pozisyonu diğerlerine göre daha serbesttir. Ancak söz-eylem belirteciyle birlikte kullanımında söz-eylem belirteci, tutumsal belirteci de kapsayacak şekilde başta yer alır: *aslında maalesef...*

Konuşucuya yönelik belirteçler, tek başına bir tümcede kullanıldığında tümce başında, sonunda ya da konu ve odak arasında yer alabilir. Ancak birden fazla konuşucuya yönelik belirteç kullanımında aralarındaki hiyerarşiye göre en yüksek konumdaki belirtecin başta yer aldığı görülür: *aslında belki...*

Söz-eylem ve tutumsal belirteçler olgusal ifadeler gerektirirken kanıtsal ve bilgisel belirteçler önermelerle kullanılır.

Tümcesel belirteçlerin tümce başında yer alması diller arası bir durumdur. Ancak tümce sonunda kullanımının yaygınlığı Türkçenin söz dizimiyle ilişkili görünmektedir. Türkçenin sola dallanan yapısından dolayı tümce sonunda kullanımlarda da tümcesel belirteçler geniş açılı bir kapsama alanı oluşturabilmekte, bu kullanım anlam belirsizliğini de önlemektedir. Roman, hikâye gibi anlatı türlerinde ve konuşma dilinde sonda kullanımının sıklığı da bu tespiti doğrulamaktadır.

İncelenen belirteçlerin tarz belirteci olarak kullanımlarında eylemi kapsamlarına alarak eylemden önce gelmesi beklenir. Ancak geçişli eylem ve zorunlu öge durumundaki nesnenin (tümleç) arasına giremezler. Farklı belirteçlerin birlikte kullanımı da kapsama alanını belirlemede rol oynar. Bununla ilgili olarak bilgisel belirteçlerin kapsama alanının odaklı belirteçler tarafından sınırlandırıldığı bulgusuna erişilmiştir.

Son olarak çalışmada tümcesel ve öbeği niteleyen belirteçlerin sözlüksel anlamlarının farklı olduğuna dikkat çekilerek her belirtecin detaylı bir şekilde değerlendirilmesinin gerekliliği tespit edilmiş, derlem temelli daha kapsamlı

olarak niteliğin içsel durumunu yansıtır. Ancak bilgi yapısı açısından ana cümle prototipik olarak öncelikli bilgiyi taşıırken, yan/alt/girişik cümle geri plandaki bilgiyi taşır.

incelemelerle *Güncel Türkçe Sözlük*'te tümcesel belirteçlerin tanımlarına katkı sağlanabileceği görülmüştür.

“Acknowledgement:

The research for this paper was made possible by a grant from the Alexander von Humboldt Foundation.”

Kaynakça

- Aikhenvald, A. (2004). *Evidentiality*. Oxford: Oxford University Press.
- Aksan, Y. (2002). Tümce Konusu: Tanımı ve Kapsamı. L. Uzun ve E. Huber (Ed.), *Türkçede Bilgi Yapısı ve Bilimsel Metinler* içinde (13-36. ss.). Essen: Verlag Die Blaue Eule.
- Aksan, Y. vd. (2012). Construction of the Turkish National Corpus (TNC). *Proceedings of the Eight International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2012)*, İstanbul. Erişim adresi <http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2012/papers.html>.
- Atabay, N., Kutluk, İ. ve Özel, S. (1983). *Sözcük Türleri*. (Hzl. D. Aksan). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Banguoğlu, T. (1936). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Biskup, P. (2015). Focused epistemic adverbs and scalar implicatures. *Slavic Grammar from a Formal Perspective: The 10th Anniversary FDSL Conference* içinde (43-62. ss.). Leipzig 2013/Frankfurt a. Main.
- Cinque, G. (1999). *Adverbs and functional heads. A cross-linguistics perspective*. New York/Oxford: University Press.
- Dehé, N. ve Kavalova, Y. (2007). Parentheticals. N. Dehé ve Y. Kavalova (Ed.), *Parentheticals: An Introduction, Linguistik Aktuell* içinde (1-24. ss.). Amsterdam: John Benjamins.
- Demir, N. (2012). Türkçede Kamtsallık. *bilig*, 62, 97-118.
- Doğan, G. ve Kocaman, A. (1999). Sözcüde Kişisel Tutum ve Belirteçler. *Dilbilim Araştırmaları*, 13, 65-78.
- Erdal, M. (1999). Das Nachfeld im Türkischen und im Deutschen. L. Johanson ve J. Rehbein (Ed.), *Türkisch und Deutsch im Vergleich* içinde (53-95. ss.). (*Turcologica* 39). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Erdem, M. ve Sarı, M. (2010). Sözcük Türklerinin Sözcük Öbekleriyle İlişkisi. *Turkish Studies*, 5(4), 321-335.
- Ergin, M. (2009). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Erguvanlı, E. E. (1984). *The Function of Word Order in Turkish Grammar*. Berkeley/Los Angeles: California University.
- Ernst, T. (2004). *The Syntax of Adjuncts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ernst, T. (2007). On the role of semantics in a theory of adverb syntax. *Lingua*, 117, 1008-1033.
- Fantidou-Trouki, E. (1993). Sentential adverbs and relevance. *Lingua*, 90, 69-90.
- Göksel, A. ve Kerslake, C. (2005). *Turkish: A Comprehensive Grammar*. London: Routledge.
- Göksel, A. ve Özsoy, S. (1998). Is There a Focus Position in Turkish?. IX. *Uluslararası Dilbilim Konferansı*. Oxford: Oxford University.
- Güneş, G. (2014). Constraints on syntax-prosody correspondence: The case of clausal and subclausal parentheticals in Turkish. *Lingua*, 150, 278-314.
- İmer, K. vd. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- İşsever, S. (2000). *Türkçede Bilgi Yapısı*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- İşsever, S. (2006). Türkçede Takısız Nesne Adöbekleri ve Çalkalama. *Dil Dergisi*, 131, 42-56.
- Johanson, L. (2003). Evidentiality in Turkic. A. Aikhenvald ve R. M. V. Dixon (Ed.), *Studies in Evidentiality: Typological Studies in Language* 54 içinde (273-290. ss.). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing.
- Karpuz, H. Ö. (2013). *Türkçe'de Zarflar, Türkiye Türkçesi Edebi Dilindeki Zarfların Yapısal ve İşlevsel İncelenmesi*. İzmir: Ege-Doğuş Yayınları.

TÜRKÇEDE TÜMCESEL BELİRTEÇLERİN SÖZ DİZİMSSEL VE SEMANTİK ÖZELLİKLERİ:
KONUŞUCUYA YÖNELİK BELİRTEÇLER

- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kornfilt, J. (1997). *Turkish*. London/New York: Routledge.
- Laenzlinger, C. (2002). A Feature-Based Theory of Adverb Syntax. *Generative Grammar in Geneva*, 3, 67-106.
- Laenzlinger, C. (2015). Comparative adverb syntax: A cartographic approach. K. Pittner vd. (Ed.), *Adverbs: Functional and diachronic aspects* içinde (207-238. ss.). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing.
- Lyons, J. (1977). *Semantics II*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Maienborn, C. ve Schafer, M. (2011). Adverbials and adverbs. C. Maienborn, K. von Stechow ve P. Portner (Ed.), *Semantics, An International Handbook of Natural Language Meaning* içinde (1390-1420. ss.). [HSK Handbook Series] Berlin: Mouton de Gruyter.
- Nuyts, J. (2000). Tensions Between Discourse Structure and Conceptual Semantics: The Syntax of Epistemic Modal Expressions. *Studies in Language*, 24(1), 103-135.
- Piñón, C. (2013). Speech-act adverbs as manner adverbs. *Workshop Ereignis und Kontext, 06-07 December 2013*. Universität des Saarlandes.
- Potts, C. (2005). *The Logic of Conventional Implicatures, Oxford Studies in Theoretical Linguistics*. New York: Oxford University Press.
- Steingass, F. J. (1884). *The student's Arabic-English dictionary: Companion volume to the author's English Arabic dictionary*. London: Allen.
- Tietze, A. (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati* (Cilt 1 AE). İstanbul: Simurg Yayınları.
- Traugott, E. C. (1989). On the Rise of Epistemic Meanings in English: An Example of Subjectification in Semantic Change. *Language*, 65(1), 31-55.
- Traugott, E. C. (2007). Discussion article: Discourse markers, modal particles, and contrastive analysis, synchronic and diachronic. *Catalan Journal of Linguistics*, VI, 139-157.
- Turan, F. (1998). Türkçede Zarflar Üzerine. M. Özeraslan ve Ö. Çobanoğlu (Ed.), *Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı* içinde (301-306. ss.). Ankara: Feryal Matbaacılık.
- Turan, Ü. D. (2012). Tümce ve Tümcenin İç Yapısı: Sözcük ve Öbekler. *Genel Dilbilim 1* (2. bs.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Urmson, J. (1952). Parenthetical Verbs. *Mind*, 61, 480-496.
- Üzüm, M. (2019). Epistemik Kiplik İşaretleyicilerinin Söz Dizimsel Özellikleri: Özbek ve Türkiye Türkçesi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 23(2), 452-492.

İnternet Kaynakları

- Türk Dil Kurumu, *Güncel Türkçe Sözlük* <https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi 15.09.2020)
- Kubbealtı Vakfı, *Kubbealtı Lugati* <http://lugatim.com/> (erişim tarihi 01.03.2021)

